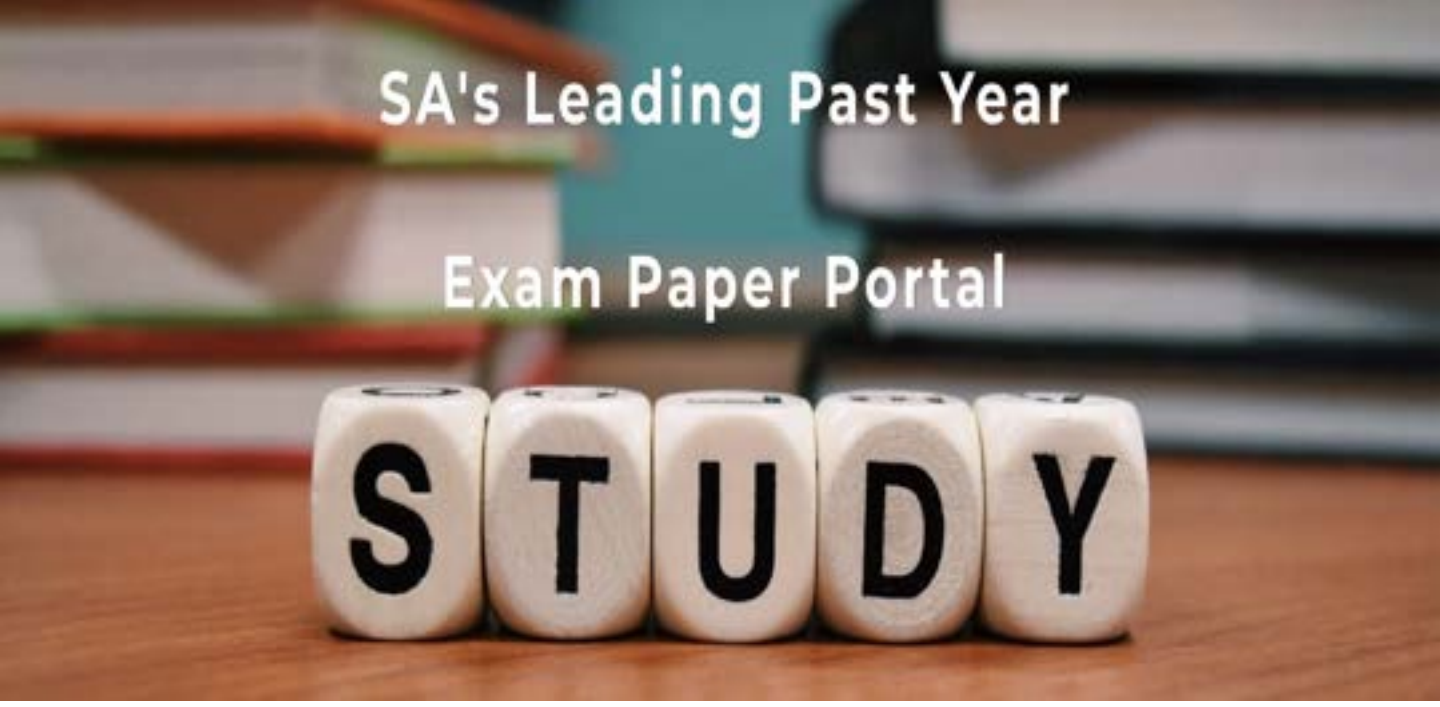

You have Downloaded, yet Another Great Resource to assist you with your Studies ☺

Thank You for Supporting SA Exam Papers

Your Leading Past Year Exam Paper Resource Portal

Visit us @ www.saexampapers.co.za

SA EXAM PAPERS

education

Department:
Education
REPUBLIC OF SOUTH AFRICA

NATIONAL SENIOR CERTIFICATE

MOPHATO 12

SETSWANA PUO YA GAE (HL)

PAMPIRI YA NTLHA (P1)

NGWANAITSEELE 2009

MADUO: 70

NAKO: 2 diura

Pampiri e, e na le ditsebe di le 10.

DITAELO

1. Araba dipotso TSOTLHE.

2. Pampiri e, e arogantswe ka dikarolo di le THARO e leng A, B, le C.

   KAROLO YA A: TEKATLHALOGANYO (30)
   KAROLO YA B: TSHOSOBANYO (10)
   KAROLO YA C: TIRISO YA PUO (30)

3. Karolo NNGWE le NNGWE e simololwe mo tsebeng e NTŠHWA.

4. Tlogela mola mo magareng ga dikarabo tsa gago.

5. Kwala sentle ka mokwalo o o buisegang.

6. Tlhokomela mopeleto le popego ya dipolelo.

KAROLO YA A: TEKATLHALOGANYO

POTSO 1

1.1 Buisa temana e e latelang, mme morago o arabe dipotso.

"Ngwanaka, kgang e re tlang ka yona ga se ya sepe, mme e ama wena bogolosegolo.
Jaaka batsadi ba gago re ne re ratile go go neela maele, e se re ka moso wa re re go tlogetse fela." Mokwena e ne e le motho yo o boleta, ka metlha fa a bua, a buela ka bonya. O ne a bua jalo le morwadie a ntse a itsholatshola ditetswana tse a neng a rata go di tlogela di gola e be e sala e kete tsa phoko. "Ga ke re o bone ba ga Motsapi ba ne ba le fa maloba, ngwanaka? Ba ne ba tlile ka mafoko fa ba rialo. Ke solofela fa o itse morwa wa bona Rethabile sentle. Morwa yo wa bona a re o na le kgatlhego mo go wena, o eletsa fa a ka go nyala mme a go dira mosadi wa gagwe wa ka moso."
Mokwena o ne a ise a konosetse kgang ya gagwe, ke fa Matlakala a sosobanya sefatlhego a leba gosele, a sa itse gore o tla fetola rraagwe a reng.

"Fa ke riana re solofeditse ba ga Motsapi gore re tla bua kgang e le wena, mme morago re ba isetse karabo." O ne a konosetsa kgang ya gagwe jalo Mokwena a lebile mogatse ka matlho a e keteng a mo laela go latlhela sengwe. O ne a leba morwadie MmaMokwena, a letile karabo.
"Rra, ga ke tlhaloganye gore go padile kae gore Rethabile a ikopanye le nna mme ra suga kgang e mmogo. Le gale, seo ga se se se tshwenyang. Maswabi ke gore ga go kitla go kgonega. O buile kgang ya gagwe thari, nna ke setse ke na le lekau le mmogo re setseng re ipaakanyetsa go nyalana." Matlakala o ne a bua jalo a tlhomile rraagwe matlho, le go bonya a sa bonye.

"Ngwanaka, ga re go pateletse sepe. Jaaka batsadi ba gago re ne re re re go neele maele. O itse Rethabile sentle, le fa o ka ja wa ba wa kgora ga o kitla o kopana le lekau le le tshwanang le Rethabile. O kile wa utlwa mang a re Rethabile o mo dirileng, Matlakala?" MmaMokwena o ne a bua a lebile morwadie ka matlho a a tletseng tshwabo. Go ne go bontsha gore Matlakala o ba neile karabo e ba neng ba sa e solofela.

"Matlakala, Rethabile ke ngwana yo o boikobo, ke ngwana yo o tswang mo lelapeng la motheo o o tiileng. Ke ngwana yo o tswang mo lelapeng la batho. Batho ba ba itseng gore mohumanegi o a dumedisiwa, mohumanegi o a abelwa le gore mohumanegi o a lekolwa. Mo godimo ga tsotlhe, Rethabile ke lekawana le le nang le maikaelelo ka botshelo, ke lekawana le le ratang thuto go feta dilo tsotlhe." MmaMokwena o ne a tlaleletsa mafoko a ga mogatse jalo, a supa a swabile nko go feta molomo.

"Rra le mma, mafoko a lona ke a tlhaloganya sentle, kgankgolo ke gore seo ga se kitla se kgonega. Ga ke na kgatlhego mo go Rethabile. Ke setse ke iponetse la ditiro le maikutlo a me." Matlakala o ne a konosetsa kgang jalo e bile a phutha dikopi tse ba neng ba nwela mogodungwana mo go tsona. Fa a sena go phara dilo tsele mo phaposing ya boapeelo, a tlhamalela kwa phaposing ya gagwe.

"Mogatsaka, Matlakala o padile ga a na kgatlhego mo go Rethabile. Re tla tshwanelwa ke go totobela kwa ga Motsapi mo bogautshwaneng gore re ye go ba neela karabo. Ga re a tshwanela go tlhola re umakela Matlakala kgang e gonne o tloga a bona e kete re mo pateletsa go nyalwa ke mosimanyana yo."

[*Motswedi wa Dikeledi*, MM Mokoka]

DIPOTSO:

1.1.1 Ke kgang efe e go tweng e ama Matlakala thata? (1)

1.1.2 Lebaka le le dirang gore Matlakala a sosobanye sefatlhego fa rraagwe a mo umakela kgang ya ba ga Motsapi ke lefe? (1)

1.1.3 Ke eng se se neng sa swabisa batsadi ba ga Matlakala tebang le kgang e go tweng e ama Matlakala e? (1)

1.1.4 Ke ka ntlha ya eng batsadi ba ga Matlakala ba ne ba eletsa fa a ka tsewa ke Rethabile? Naya dintlha di le PEDI fela. (2)

1.1.5 A go siame gore batsadi ba tlhophele bana ba bona balekane? Tshegetsa karabo ya gago ka lebaka. (2)

1.1.6 Fa e ne e le wena rraagwe Matlakala, o itse lelapa la ga Motsapi, o ne o ka dirang ka kgang e? (2)

1.1.7 Fa o bona a lenyalo la ga Matlakala le lekau le a le itlhopetseng le tlile go atlega? (2)

1.1.8 A polelo e e reng, "Ke ngwana yo o tswang mo lelapeng la batho" ke ntlha kgotsa ke kakanyo? Tshegetsa karabo ya gago ka lebaka le le utlwalang. (2)

1.1.9 Ke eng se se neng sa pateletsa batsadi ba ga Matlakala go boela kwa lelapeng la ga ba Motsapi. (2)

1.2 Leba setshwantsho se se latelang, mme morago o arabe dipotso.

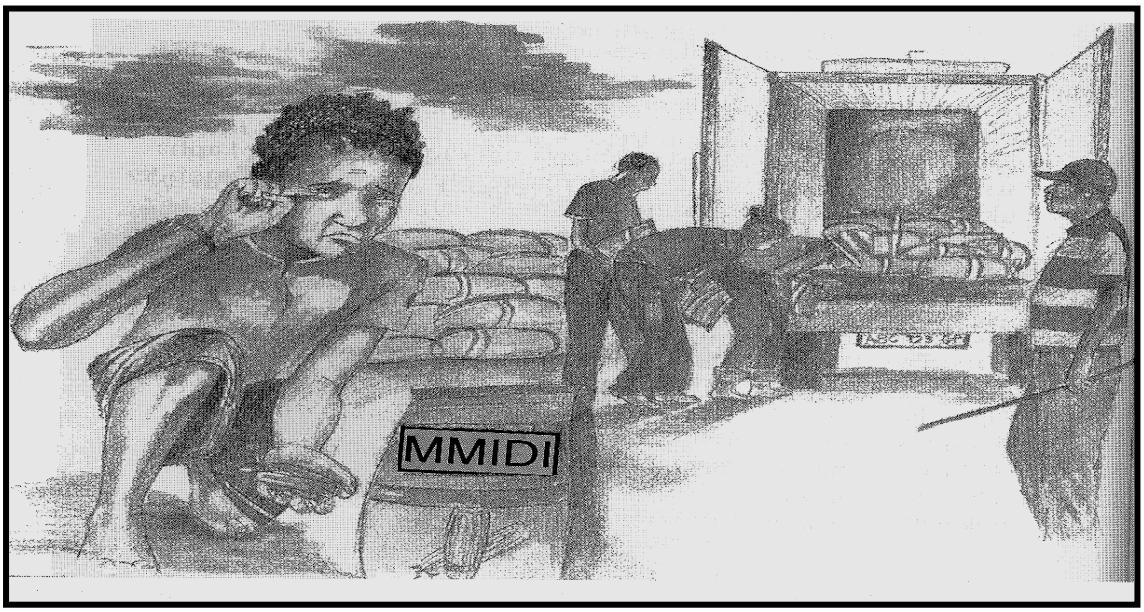

[*Kuyasa*, EZ Ndlela le ba bangwe]

DIPOTSO:

1.2.1 Fa o bona bana ba ba mo setshwantshong se, ba ka tswa ba le mo dingwageng dife? (1)

1.2.2 A tiro ya go rwala dikgetse e ba lekane? Tshegetsa karabo ka lebaka. (2)

1.2.3 Go ya ka wena, ke eng se se dirang gore ngwana yo o kotameng a lele? (2)

1.2.4 A wena fa o akanya, bana ba ba na le nako ya go tshameka le go kopana le thaka tsa bona. Tshegetsa karabo ka lebaka le le utlwalang. (2)

1.2.5 Tiro ya banna ba ba emeng gaufi le bana ba ke efe? (1)

1.2.6 Fa o ne o le mongwe wa bana ba, o ne o tla dira eng go intsha mo seraing se? (1)

1.2.7 Maikutlo a gago ke afe tebang le setshwantsho se. Tshegetsa karabo ya gago ka lebaka le le utlwalang. (2)

1.2.8 Ke maikarabelo afe a batsadi ba tshwanetseng go a tsaya mabapi le bana ba bona go thibela tiragalo e e mo setshwantshong. (2)

1.2.9 Fa o bona ke eng batho ba, ba dirisa bana boemong jwa bagolo? (1)

1.2.10 Naya setshwantsho se, setlhogo. (1)

PALOGOTLHE YA KAROLO YA A: 30

KAROLO YA B: TSHOSOBANYO

POTSO 2

Buisa temana e e latelang ka kelotlhoko, mme morago o e sosobanye ka mafoko a gago. Netefatsa gore o akareditse dintlhakgolo le molaetsa wa yona. Boleele e nne mafoko a ka nnang 80 – 90.

"O tswelang ka mophato wa ntlha, gonne le go omoswa o ne o ise o omoswe? Aitsane thuto ya gompieno e tshwana le tšhelete ya teng. O fitlhela motho a tshotse tšhwantlha ya yona, mme e se na tlhotlhwa ya theko jaaka ya maloba. Thuto ya gompieno le yona e jalo. O fitlhela go twe ngwana o fetile dithuto tsa materiki, mme kitso ya gagwe e gaisiwa ke ya rona re sa leng re ineela ka mophato wa boraro gonne gompieno go abiwa dikgato, le ditefikeiti, e seng thuto. Jaanong wena o dule ka mophato wa ntlha! Goreng? Mpotseng a leba mmangwaneagwe, e kete a re a thuse.

"Se šadikanye matlho! Araba, o monna! O a itse gore tsa etelelwa ke e namagadi pele, di wela ka lemena!" Sefako a duma jaaka maru.
"Fa e sa le nkgonne a … a thoba, ke ne ka tshwanelwa ke go tlogela sekolo, mme ka sala dikgomo morago …"
"Fa o ka bo o na le makwalo a thuto e e kwa godingwana, go ne go ya go nna bonolo. Gompieno makwalo ke konokono. Fa o na nao mme tota o sa rutega, o poo ya tona. Fa o se na nao, mme o rutegile, o pholwana … makwalo." A didimala gore bokao bo nweelele. Mmadisenke a a reka, gonne tsebe e ya molato e sa o lalediwa.
"Rre Sefako, ka go rialo o raya gore ga go togamaano?"
"Ga go ise go twe ke thuse."
"Thusa rra!"
"Jang?" A botsa fela ntswa a itse karabo.
Mo Eersterus fa o se na yo o ka go bulelang dikgoro dingwe, o ka nna lesego fa o ka newa tetla ya boagi. Fa o se na tetla ya boagi, go bontsha gore o latsa tlhogo kae, ga o dumelelwe go dira mo Tshwane. Kantoro ya Tshwane e leta tetla eo. O ka e bona kwa Lady Selbourne, Phelandaba, Mooiplaas, Eastwood kana Eersterus. Se se gakgamatsang ke gore fa o setse o kile wa nna le tetla ya kantorokgolo ya Tshwane ya Bantsho kwa mmileng wa Von Weiligh, o letlelelwa go nna gongwe le gongwe mo mafelong a a setseng a badilwe.

[*Matlhoko, Matlhoko*, RM Malope]

PALOGOTLHE YA KAROLO YA B: 10

KAROLO YA C: TIRISO YA PUO

POTSO 3

Buisa temana e e latelang, mme morago o arabe dipotso.

Go ya ka ena, a re o mmoleletse puophaa! Gore ena ga a rate go tsenatsena dikgang tsa banna, segolo jang a sa itse tlhogo le mogatla wa tsona. Le nna ke mo itse a le jalo, ga se motho wa go sunya nko mo mererong ya banna. Ga ke re phudufudu e e thamo telele e batwa ke molamu o sa e lebagana? A re o mmoleletse gore a ye go batla khasete eo ya gagwe kwa re e adimaneng teng, e seng kwa ga me. Ke a bona ga ba a tsaana sentle ka mafoko. Ditsame a mmolelela fa a le maitseo a a mo dinokeng, mme a bo a tshetse lebolobolo ka mmu.
Go ya ka moo Ditsame a mpoleletseng, meriti e ne e setse e simolotse go feta beng, fa a nkemela mo sekontiring. Ka fa a buang, ga go ngaka, fa ke ne ke boile, ke ne ke tshwanetse go feta foo. A leta, a leta a bo a tswa dinaka. Go ya gae gone, le go ka. O ne a tla fitlha a bolelela mogatse gore e kae?

"Heela! A ke phoso … A ke phoso …" Maloba ya bo e le maabane. Ka ntsha letsogo la molema, ka isa seatla kwa godimo le kwa tlase fa pele ga sefatlhego sa me. Ke a bona a tlhaloganya molaetsa wa me.
"Ehe, go riana ke sematla!" A ikwatlhaela bonku jwa gagwe. Ga a ka a senya nako epe, gongwe o pagame e e neng e ntshetse morago. Ga ke a ka ka senya nako kwa seteišeneng, ke fa ke tla emisiwa ke dipone tsa thekisi e e neng e fapaana le ya me. A itse go ikopela se e leng sa gagwe! Ke fa re tla iphitlhela re bogetswe ke batho jaana, setena se fosa monna.

[*A ke phoso*, LJ Baloyi]

DIPOTSO

3.1 Kwala polelo e e latelang mo kganetsong.

Meriti e ne e setse e simolotse go feta beng. (1)

3.2 Dirisa mafoko a a latelang mo dipolelong tsa gago go bontsha bokao jo bo farologaneng le jwa temana.

3.2.1 fitlha (1)

3.2.2 tlhogo (1)

3.3 Nopola malatlhelwa a MABEDI mo dipolelong tse di latelang o bo o a dirise mo dipolelong tse o di itlhametseng.

3.3.1 Go ya ka ena, a re o mmoleletse puophaa! (2)

3.3.2 Heela! A ke phoso … A ke phoso … (2)

3.4 Dirisa letlhaodi le le latelang mo polelong ya gago.

e telele (1)

3.5 Dirisa matlhalosi a a latelang mo dipolelong tsa gago.

3.5.1 Sentle (1)

3.5.2 Pele (1)

3.6 Fa tlhaloso ya maele a a latelang jaaka a dirisitswe mo temaneng.

3.6.1 Go sunya nko. (1)

3.6.2 Go tswa dinaka. (1)

Buisa temana e e latelang, mme morago o arabe dipotso.

Le ne le kotame thaba, le senotse thaba, le senotse mmala wa gouta la Lamatlhatso. Mesi mo Moduane-a-boLekgere e ntse e kuba go tswa mo dikubamesing e kalabanyetsa godimo. Mmamogoloagwe le rramogoloagwe ba bo ba jetse nala kwa ba tlholang ba isa sefotshwana sa bona teng go lekelelwa ka dithusabasego. E ne e le malatsi a le mararo ba ile, mme a gakgametse fa la boraro le setse le kobakobela go phirima, ba sa bonale.

Ka mo tlhogong ya gagwe ga duma diphala tse di laleditsweng go tla go ba letsetsa kwa ntlolehalahaleng ya sekolo sa *Hebron.* Kakanyo ya go phuruphutsha ntlo ya mo tlela. A nna tshego. A itshutlha ka bobete jwa logadima, a kgokologela kwa sekolong.

O ne a tswele mosese o o maronthothwane a kgaka. Lethoko la one le tsetsenekilwe ka malepelepe a e keteng dinakangwedi. Ditlhako a rwele metwenene e e metsu, e e direthe di menantsitsi. Dinko tsa tsona di le sephara. A lebelela letlhare le letala le le mo seatleng, a tshegatshega a re, "Ga a tlhabe ka go tshwana. Gompieno gone, ba paletswe ke go suba. Lefuto la bona le ntse setsompa. Ba bofile leswaratlhatlha le letala le dikgolokwe tse di phatsimang mme tau e ja bojang."

[*Mathata a Botshelo*, ZS Kotsokwane]

3.7 Bolela gore dikapuo tse di latelang ke tsa mofuta ofe?

3.7.1 Le ne le kotame thaba. (1)

3.7.2 Lethoko la one le tsetsenekilwe ka malepelepe a e keteng diphuka tsa ntšhwe. (1)

3.8 Dirisa maemedi boemong jwa mafoko a a thaletsweng, mme morago o a dirise mo dipolelong tse o di itlhametseng.

3.8.1 Le ne le kotame thaba, le senotse <u>mmala</u> wa gouta la Lamatlhatso. (2)

3.8.2 A lebelela <u>letlhare</u> le letala le le mo seatleng. (2)

3.9 Bolela gore maina a a ntshofaditsweng a dirisitswe jang mo dipolelong tse di latelang:

3.9.1 Kakanyo ya go phuruphutsha **ntlo** ya mo tlela. (1)

3.9.2 Ba letsetsa kwa ntlolehalahaleng **ya sekolo** sa Hebron. (1)
[20]

POTSO 4

Leba setshwantsho se se fa tlase, mme morago o arabe dipotso.

[Setshwantsho se okeditswe: *Isizulu Sanamuhla Isicebile*, KG Nkumane]

DIPOTSO

4.1 A go siame go kopa ka mokgwa o o tlhagisitsweng ke setshwantsho? Tshegetsa karabo ka lebaka. (2)

4.2 Botlhokatiro bo ka fokodiwa jang mo bathong? (1)

4.3 Ke letshwao lefe la tsela le le dirisitsweng mo setshwantshong se. (1)

4.4 Ke ka ntlha ya eng fa batho ba, ba itlhopetse go ema mo letshwaong le? (1)

4.5 Batho bangwe ga ba rate go bonwa fa ba thusa. Fa ba batla go thusa batho ba ba mo setshwantshong ba ka dira eng? (2)

4.6 Ke ka ntlha ya eng ditlhokego tse di mo phousetareng ya monna di kwadilwe ka bontsho jo bo tseneletseng? (2)

4.7 Ke lefapha lefe le le ka thusang batho ba ba mo setshwantshong ba? (1)
[10]

PALOGOTLHE YA KAROLO YA C: 30

PALOGOTLHE: 70